

Borcsa János

KENÉZ FERENC PÁLYAKÉPE

Az csak természetes, hogy az irodalmi mű nemcsak érzelmeket kelt az olvasóban, hanem gondolatokat indít el benne, reflexióra készíteti. Aztán van eset, hogy maga az alkotó, például valamely költő határoz úgy, hogy neki magának kell reflektálnia saját művére, és így az éppen készülő könyv nemcsak a versek foglalata lesz, hanem a versekre reflektáló alany közvetlen megszólalásait, kommentárjait is magában foglalja. Erdélyi irodalmunkból hozva a példát, Páskándi Gézát említeném, aki költői munkásságának egy hosszabb periódusát bemutatandó, ciklusokba sorolt verseit személyes hangvételű bevezetőkkel látta el. Szükségét érezte irodalomtörténeti eszmefuttatásokkal, vallomásokkal, kommentárokkal bocsátani az olvasó elé versválogatását. Saját költői műhelyét nyitotta meg ezzel a gesztussal Páskándi. Merész önkítárulkozásnak is tekinthető ezért a *Tű foka* (Kriterion, Bukarest, 1972), amelyben tehát az írás belső motívumaira is rávilágít a költő.

Ehhez fogható vállalkozásnak tartom legújabban a Kenéz Ferencét, aki hatvanadik életévét átlépve kezdett egy antológiászerű munkába. A *Vers és vidéke* című összeállítás – amely része az itt bemutatásra kerülő, *A sóvárgás birodalma* című kötetnek¹ – több szempontból is figyelmet érdemel. Mindenekelőtt szubjektív versválogatás saját lírai műveiből, kezdve a második, az *Ólomtánc* című kötetével (Dacia, Kolozsvár, 1970) s befejezve a *Nagyregény* címmel kiadott, válogatott verseket tartalmazó kötettel (Csíkszereda, 2008). A költő úgymond közel akart férkőzni saját verseihez, és ezt szám szerint negyvennégy versével sikerült „megtennie”.

Ezúttal tehát maga a költő vállalkozik arra, hogy szóra bírja a verset, és pedig a saját verseit. Az egyes versekhez fűzött szerzői kommentárok, a versek által elindított reflexiók a külső körülményekre, megélt élményekre, eseményekre vagy helyzetekre irányulnak. Azt a gondola-

---

1 *A sóvárgás birodalma. Emlékkönyv.* Csíkszereda, 2015, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

tot erősíti meg számomra ez az eljárás, hogy ha külön is választandó költészet és élet, a kettő közötti kapcsolat nem tagadható, mint ahogy az élet is költészetté nemesedhet. Hogy aztán miként, milyen hangnemet és lírai magatartásformákat választva, minő nézőpont és világszemlélet nyomán nemesedik meg az élet, azaz a léleknek ama fényűzése milyen értéket eredményez, ebbe a folyamatba is betekinthetünk a *Vers és vidéke* olvasása közben.

Persze ez a verseket kísérő utólagos reflexiósor meg emlékidézés nem arra jogosítja fel aztán a kritikust, hogy az értelmezést egyetlen mederbe terelje, és hogy határt szabjon az egyes versek jelentésének. Az évtizedekkel ezelőtt megfogalmazott figyelmeztetés Roland Barthes részéről ma is megszívlelendő: „Terméketlen vállalkozás a művet valami tisztán explicitre visszavezetni, mert ekkor *azonnal* nincs mit mondani róla, és a műnek nem lehet az a szerepe, hogy némaságra ítélje olvasóit.”

Már az írói indulás idején írt versekben jól érzékelhető, hogy Kenéz szemléletének sarkpontja a józan értelem volt, és alkotói módszere egyfajta lírai analízis. A közös nemzedéki jelentkezést dokumentáló *Vitorla-ének* című antológia (Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1967) nyitó versét éppen tőle választotta Lászlóffy Aladár, a *21 évéd mellé* címűt, amely a költészerepről alkotott felfogásával éppen a legnyilvánvalóbb kimondása által hatott váratlanul abban az irodalomtörténeti pillanatban, amikor a – többnyire szólamszerű – közéleti szerepvállalásra esett a hangsúly: „ha azt akarom, hogy segítsem a világot, / csak egyetlen helyen állhatok: / az *én* helyemen!” Azt gondolom, éppen egy előremutató közösségi szolgálat jegyében kell úgy döntenie a költőnek, hogy szerepét mint egyén valóban beteljesíthesse a maga és a közössége javára.

Egyes nemzedéktársaitól eltérően Kenézben a képviselői líra megújítása munkált, mondhatnám, a végiggondolt gondolat, és így egy egészen más szemlélet alapján tartalmában és hangnemében egyaránt járatlan utat választott, eltérőt attól, ami korábban jellemezte az erdélyi magyar lírát. Ezt a radikális szakítást a *Homok a bőröndben* című, harmadik kötete (Kriterion, Bukarest, 1972) jelezte egyértelműen. Ebben található sokat idézett verse, *A szülőföld átrendezése* című, amely kiutat és távlatot mutatott az akkori egyoldalú szemlélet szülte szülőföldkultuszt fenntartó „verstermelés” számára, kiélezetten vetve

fel azt a gondolatot, miszerint alternatívák hiányában illúzió a választás szabadságáról, sőt magáról a választásról beszélni, nemkülönben valamely térséghez való hűséget úgy emlegetni, mint tudatos választásunk tárgyát. Szülőföldet, bölcsőhelyet kinek-kinek a véletlen rendel, s ha ehhez nem adunk hozzá a nagyvilág által is elfogadható értéket, akkor az a kishaza nem lesz beváltható – a költő szavait idézve – „Párizsra / és Londonra / se Rómára”.

Természetesen ez a vers is ama negyvennégy között található, és a hozzá fűzött szókimondó szerzői kommentárban Kenéz ellen-szülőföld-versnek nevezi, azokkal szemben, amelyekben költőtársai úgymond hűségesküt, fogadalmakat és vallomásokat tettek a szülőföld védelmében, holott „legfőképpen saját pillanatnyi pozíciójukat igyekeztek megerősíteni, saját partfalukat próbálták védeni a beomlástól, nem a szülőföldét.” (118.) A költő itt nyomatékosan kijelenti, hogy nem tudott volna demagóg verssel adózni szülőhelyének.

Ugyanígy a költészet közéletisége tekintetében is határozott véleménye volt Kenéznek, amit utólag, a Ferenczesnek adott életútinterjúban is megerősített: „Így utólag ezzel kapcsolatosan van nekem némi gondom. Az az érzésem, hogy ez a 'közéletiség' tulajdonképpen a korábban használatos, de időközben lejárt 'pártosság' szobatiszta változata. Az ideológia érvényesíthető és vállalható fedőneve vagy éppen vértézete. Műveket stigmatizált és legitimizált. Számon kérhető volt, de amolyan szellemi munkaruha, védőruha is volt egyben. Aki magára öltötte, hogy is mondjam csak: az tisztességesebb, közhasznúbb költőnek tűnhetett.” (306.)

Kenéz egy későbbi, de a nemzedéki indulást ugyancsak illúziók nélkül felvillantó verséhez (*Pofánkban parázzsal*) fűzött reflexiójában aztán pontosan meg is fogalmazta, hogy fiatal költőként milyen gondolat, milyen felismerés nyomán talált rá saját útjára. „Amikor írni kezdtem, tulajdonképpen azt fedeztem fel, hogy ez az én életem igazsága. Nem azt fedeztem fel, hogy verset tudok írni, hanem azt, hogy igazat tudok mondani. Mikor az igazság és az írás egy töről fakadóságát felfedeztem magamban és magamnak, attól kezdve nem volt kétséges, merre tartok.” (120–121.) Még akkor is tartotta a megtalált irányt, ha az igazság kimondása komoly leleplezéssel ért fel. A költőszerepet illetően szólt például az *Ujjak arányában* arról, hogy „a költők arányát nem

lehet beváltani”, habár „már elterjedt a hír az emberek között / hogy bizony színaranyat oszt a költők némelyike.”

Nem a szép, hanem a hiteles költői szó iránt kötelezte el magát Kenéz Ferenc. Kellett is tapasztalnia, hogy a teljes igazság kimondása sokak, még pályatársak számára is kényelmetlen. De tudjuk, az Írás szerint az igazság tesz szabaddá. Ezzel a tudással vállalta a költőszerepet Kenéz, és így lehetett hitele szavának a diktatúra utolsó két évtizedében.

Ő már abban az időszakban úgymond a szégyenverseit írta, azaz az egyes ember és a társadalom által a diktatúrában elszenvedett megaláztatást írta meg, amit a történelem szégyenének nevezhetünk. A *szégyenvers* értelme szerint a költőtől az várható el, hogy a világban elkövetett bűnt, az ember által elszenvedett megaláztatást és szenvedést meglássa és megírja. Ha pedig nem íratott meg az a vers, merthogy „elfordultunk, hogy látva lássunk / valami mást, mint amit látunk, / elfordultunk, s így meg nem éltük, / meg nem éltük, csak megértük”, abban az esetben „az a vers csak szégyenkezhet”. Amit elszenvedett az egyes ember, a közösségek s a társadalom, azt nem mulaszthatja el megírni a költő, ellenkező esetben „minden, vers vagy nem vers, / mindörökké csak szégyenkezhet”.

Mintegy programversnek, illetve önvizsgálatra való felhívásnak tekinthető *A szégyenvers*, amelyet Kenéz az anyaországba történt áttelepedése után majdnem húsz évvel írt meg. Áttelepedett és Erdélyben maradt íróházaiban egyaránt félreértéseket keltett ezzel a versével, így maga a költő is érezte, hogy meg kell szólalnia, és ekkor a lehető legpontosabb értelmezést adta: „semmi köze nincs az áttelepüléshez, hiszen az 'elfordulásunkkal' okoztuk a nagyobb bajt, azzal voltunk 'közreműködők', nem az eljövésünkkel.” (223.)

Úgy vélem, nem fordult el Kenéz az általa megélt vagy meglátott méltatlan emberi helyzetektől. Az 1986-ban kiadott verseskötete, az *Egyszercsak* mondhatni teljes egészében erről tanúskodik. Ennek a kötetnek több verse is méltán szerepel a szövegválogatásban (*Latin-Amerikában is élnek latin-amerikai költők; Valamilyen földrészek; Ki van ott?*